

PRACHTIG, MAAR BEDREIGD ERFGOED

De afgelopen vijftienvintig jaar is hard gewerkt om de oorspronkelijke bomen en struiken in Nederland in kaart te brengen. Er werden nieuwe soorten ontdekt, andere bleken te zijn uitgestorven.

Bert Maes

Nederland kent ongeveer honderd soorten inheemse bomen en struiken. Ofschoon we hier met de grootste organismen te maken hebben, groter dan walvissen soms, was de aandacht ervoor tot voor kort gering. In de jaren negentig is een inventarisatie begonnen naar de oorspronkelijke bomen en struiken in ons land. Die behoefte kwam voort uit de toegenomen interesse voor biodiversiteit en inheemse genenbronnen. Denk aan de verdragen over biodiversiteit in Straatsburg (1990) en Rio de Janeiro (1992). In Nederland werd naar aanleiding daarvan een begin gemaakt met het project 'Genetische kwaliteit inheemse bomen en struiken', uitgevoerd door Ecologisch Adviesbureau Maes, later in samenwerking met natuurwetenschappelijk onderzoeks- en adviesbureau Bronnen.

Waarom 'oorspronkelijk inheems'?

Met oorspronkelijk inheems, in vakjargon beter bekend als 'autochtoon', bedoelen we die bomen en struiken die tot onze wilde flora behoren. Ze hebben zich hier na de laatste IJstijd, vanaf circa 13.000 v. Chr., spontaan vanuit zuidelijke streken gevestigd en behoren tot het genetisch erfgoed van Nederland. We rekenen er ook aanplant bij wanneer deze vanuit lokale, historische populaties afkomstig is. Deze oorspronkelijke begroeiing is uiteraard vooral van ecologisch belang voor onze natuurgebieden. Hun waarde is breder omdat het gaat om populaties die hier al duizenden jaren natuurlijke genetische selecties hebben ondergaan. Deze populaties hebben grote klimaatschommelingen meegemaakt en doorstaan. Ook bij toekomstige klimaatveranderingen is een breed genetisch spectrum belangrijk. Deze bomen en struiken zijn eveneens deel van ons cultuurhistorisch erfgoed. Dankzij het gebruik in het verleden als boerengeriefbos, in heggen of als hakhout konden soorten overleven. Ze laten prachtig zien hoe mensen in het verleden omgingen met de natuur. Immers, alles werd gebruikt als voedsel, brandstof, gereedschap enz.

Oorspronkelijk inheemse bomen en struiken zijn niet altijd gemakkelijk te onderscheiden van geïmporteerd plantgoed van dezelfde soorten uit andere flora-regio's. Ervaren veldwerkers kunnen heel wat onderscheiden, maar gebleken is dat het heel praktisch is

om een aantal criteria te hanteren. Die kunnen betrekking hebben op de groeiplaats zelf (bijvoorbeeld een bos dat al op oude kaarten voorkomt en waar kenmerkende kruiden voorkomen van oude bossen) of op de boom of struik zelf (is het een wilde variëteit of een exemplaar van hoge leeftijd?).

Wat is er ontdekt in vijftienvintig jaar?

Inmiddels zijn de oorspronkelijk inheemse bomen en struiken in circa tweederde van ons land in kaart gebracht. De resultaten zijn zowel verrassend als schokkend. Sommige soorten waren niet eerder waargenomen, zoals bosaalbes en schijnkraagroos. Van andere soorten bleken grotere aantallen voor te komen in allerlei uithoeken van het land, zoals de fladderiep en de zwarte populier. Inheemse populaties van soorten als grove den en koraalmeidoorn blijken uitgestorven. Meerdere soorten zijn lokaal geheel verdwenen, zoals taxus en winterreik. Ook bleek dat minder dan 5 procent van onze bomen en struiken oorspronkelijk is en dat ruim de helft van de soorten zeldzaam is en merendeels bedreigd in hun voortbestaan.

Waar kunnen we de echte wilde, oorspronkelijk inheemse bomen en struiken nog tegenkomen? Veel bossen en houtwallen die ook op de kaart van 1850 al voorkwamen, bleken de moeite waard voor een veldbezoek. Zo ligt er een oud beekdalgebied met vele kleine bosperceeltjes in Midden-Brabant, het zogenaamde Groene Woud. Hier werd op afgelegen plekken onder andere fladderiep, wilde mispel en bosaalbes aangetroffen. In het dal van de Dinkel in Twente waren dat onder meer winterlinde, grootvruchtige meidoorn en bittere wilg. In het Drentse Aagebied bleken wilde appel, jeneverbes en kraakwilg nog in houtwallen voor te komen. Een van de oude landschappen in Friesland, de Noordelijke Friese Wouden met meer dan 4000 kilometer aan houtwallen en houtsingels, bleek de noordelijkste groeiplaats in ons land van onder andere viltroos, schijnviltroos en berijpte viltroos te zijn.

Ook bekende bossen in Zuid-Limburg leverden veel nieuws op. Zo staan in het Savelsbos, het best bewaarde natuurbos in ons land, nog grote aantallen zomerlinde, Hollandse linde en Spaanse aak. In de Biesbosch, die overigens vrijwel geheel bestaat uit voormalige uitgegroeide griendcultuur met >>

De zaadjes van de fladderiep

Wilde appels

Foto's: Bert Maes

>> meer dan vijftig wilgenvariëteiten en klonen, bleken nog oorspronkelijke populaties van bitterwilg, kraakwilg, schietwilg, zwarte populier en de uiterst zeldzame noordse aalbes aanwezig. Samenvattend kan gesteld worden dat restanten van de oorspronkelijke begroeiing vooral voorkomen in oude boskernen, oude houtwallen en heggen, langs meanderende beken, holle wegen, graften en rondom oude akkers.

De toekomst

De zeldzaamste houtige gewassen zijn de lichtminnende soorten: wilde rozen, meidoorns, wilde mispel, wilde appel, wilde peer, gele kornoelje en rood peper-boompje. In veel natuurbossen geldt het zogenaamde 'klapstoelbeheer'. Het bos wordt dan aan de natuur overgelaten. Het blijkt voor onze laatste bomen en struiken toch een slechte keus, ze komen door lichtgebrek in de knel. Maar ook maatregelen om het bos en de houtwallen lichter te maken, dragen vaak niet veel bij aan het behoud. Die maatregelen zijn vaak eenzijdig gericht op bijvoorbeeld de kruidlaag, op vlinders of op kleine zoogdieren. Voor dit sectorale natuurbeheer worden veel houtige gewassen gekapt, vooral in de bosranden, en zonder veel kennis van zeldzame boom- en struiksoorten. Het is een gemiste kans voor de natuurbescherming.

De herkomst van de planten in de Hortus

Ook in de collectie van de Hortus is de herkomst van een plant relevant. Wetgeving dwingt ons ertoe de zaakjes goed te documenteren, maar het is ook nodig om een collectie wetenschappelijk te kunnen beheren. Aangenomen dat het om een oorspronkelijke groeiplaats gaat, vertelt de verzamellocatie veel over de identiteit van een plant. Deze locatie wordt soms als uitgebreide beschrijving genoteerd, maar steeds vaker ook voorzien van coördinaten.

In 1993 begon de particuliere stichting BRONNEN met het verzamelen, kweken en handelen in oorspronkelijk inheemse bomen en struiken. Het verantwoordelijke ministerie voor Natuur heeft zich de stand van zaken ook aangetrokken en Staatsbosbeheer opdracht gegeven voor de opzet van de levende-genenbank. Op de Roggebotzand bij Dronten zijn inmiddels zo'n zestig soorten inheemse bomen en struiken aangeplant van verschillende oorspronkelijke groeiplaatsen verspreid in het land. De locatie is op aantrekkelijke wijze toegankelijk gemaakt voor bezoekers. Het doel van de genenbank is het benutten van zaden en stekken als autochtoon plantmateriaal voor toepassing in natuurgebieden en voor herinproductie op plaatsen waar de soort is verdwenen.

Botanische tuinen zijn al vanaf de 16de eeuw een fenomeen in Nederland. Er ligt daar veel kennis in het beheer en behoud van bomen en planten uit de hele wereld. Wellicht ligt ook hier een uitdaging om onze eigen bedreigde bomen en struiken een handje te helpen.

De auteur is eigenaar van ecologisch adviesbureau Maes. Hij schreef *Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen: Herkenning, verspreiding, geschiedenis en gebruik*. Uitgeverij Boom, Amsterdam.